

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΣ ΛΑΛΛΟΥΝΗΣ

Ο ΕΛΛΗΝΑΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΗΣ

ΠΡΩΤΕΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΙΣ

Ἐὐαν ἔγραφα τὸ τελευταῖο μου ἄρθρο γιὰ τὴ Μουσικὴ Κίνησι μετὶ τίτλου: «Ὁ Τραγουδιστὴς διὰ μέσου τῶν αἰῶνων (βλ. ἄρ. φύλλου 70), καθὼς ἀνέτρεχα σὲ περασμένους καιροὺς καὶ παλῆς ἐποχῆς, ἀναπολῶντας μεγάλους τεχνίτες τοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ εἴτε εὐτόχῃσιν ἢ ἀκούσῃ, εἴτε διέβρασα τοὺς θρησκευτικοὺς τοὺς θριάμβους, μὴ σκέψι μ' ἔκαψε: Καὶ στὴν Ἑλλάδα; Τὶ γίνονταν, τί γίνηκε σὲ τούτῃ τὴ χώρα, ποὺ κάτω ἀπ' τὸν γαλῆνιο οὐρανὸν τῆς γεννήθηκε ἡ μεγάλη κι' αἰώνια Τέχνη, ποὺ ἀπ' αὐτὴν ἐξηγήθη τὸ Φῶς ποὺ μεταλαμβάνετο σ' ἄλλες χώρας γιὰ νὰ μᾶς ξαναγυρίσῃ τὴν ἄλλοιωμένον, χωρὶς νὰ μποροῦμε, εἴτε γιὰτὶ δὲν ἔχομε τὴν ἰκανότητα, εἴτε γιὰτὶ δὲν θέλομε, νὰ ἐξωρίσομε καὶ νὰ ξαναψοῦμε τὴν Ἑλληνικὴ σπῆθα; Γιατὶ, σ' ἄλλον αὐτὸν τὸν ἀπέραντο μουσικὸ πλοῦτο ποὺ μᾶς ἤρθε κι' ἐξακολουθεῖ νὰ μᾶς ἔρχεται ἀπέξω, ἀπὸ ἕνας χώρας, ὑπάρχει, διατηρεῖται ἡ Ἑλληνικὴ σπῆθα ποὺ ἀναφεῖ ὅλη αὐτὴ τὴ φλόγα...

Ἡ τέχνη, σίγουρα, ἀκολουθεῖ τὴν ἱστορίαν τοῦ κάθε λαοῦ, τ' ἀνεβοκατεβασμάτα τῆς ζωῆς καὶ τῆς μοίρας του, αὐτὴ τὴ ζωὴ, τὰ πάθη του, τοὺς καημοὺς του, τὰ πεπρωμένα του ἐκφράζει. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ἡ Τέχνη, γιὰ ν' ἀναπτυχθῆ καὶ νὰ ζῆσῃ, χρειάζεται ἐλευθερίαν, ἔθνοσιν, ἀνέσι. Ὁ «Χρυσὸς Αἰὼν» τοῦ Περικλέη εἶναι ἕνα ἀσάλευτο παράδειγμα. Τὶ θὰ μπορούσαμε λοιπὸν νὰ δημιουργήσομε ἡμεῖς, οἱ Ἕλληνες, φτωχοί, σκλαβωμένοι, μετὶ τὸν πόνο καὶ τὸ φόβο στὴν καρδίαν; Ὅταν στὸν Μεσαίωνα, στὴ Δύση, ἰδρύονταν οἱ περίφημες Μουσικαὶ Σχολαί, ἀπ' ὅπου ἐπηβοῦσε ἡ μεγάλη φωνητικὴ τέχνη, ὅταν ἀργότερα, γεννιότανε τὸ καινοῦριον μουσικὸ εἶδος, ἡ Ὀπερα—στὴν προσπάθειαν πάλι τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τραγουδίας—καὶ ἐξεπιπύονταν οἱ τόσοι μεγάλοι τεχνίτες τοῦ Τραγουδιοῦ, ἡμεῖς, ἔβδ, στενάζομε κάτω ἀπὸ ἕναν σκληρὸ ζυγὸ, παλεύοντες γιὰ τὴν ἐπιβίωσιν μας. Τραγουδοῦσαμε ὅμως. Τὸ τραγοῦδι εἶναι κάτι ἀχώριστο ἀπ' τὴν ἀνθρώπινον ζωὴν. Στὰ λημέρια του, πάνω στὰ βουνά, οἱ κλέφτες κι' οἱ ἄρματολοι τραγουδοῦσαν τὴν παλληκαριὰ καὶ τὴ λαχτάρῃ τῆς λευτερίαν, στοὺς ρημαγμένους κάμπους καὶ στὰ χωριά, τραγουδοῦσαν οἱ γυναικὲς τὸ χωριόμ, τὸν πόλεμον, τὴ λαχτάρῃ τους, μοιρολογοῦσαν οἱ χαροκαμένους. Τὸ κλέφτικόν, τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι, συνεχίζε τὴν Ἑλληνικὴν παράδοσιν, εἴτε ὅπως τὴν εἶχε παραλάβει, συγκροτήσῃ κι' ἀναπτύξῃ τὸ Βυζάντιον μετ' οὗς μεγαλόπρεπος θρησκευτικὸς τὸ ἕμνος καὶ τ' ἀκριτικὰ τραγοῦδιον του. Ἦταν μὴ τέχνη λαϊκὴ, αὐθόρμητη, ὀλοδύσση καὶ φλογερὴ συνάμα, ποὺ ὅμως στάθηκε ἀνεξέλεγκτη, φτωχὴ, γιὰτὶ φτωχοὶ καὶ βασιανομένοι εἴμα-

σαν, πνιγμένοι στὴ σκλαβιά... Φτωχὴ, βασιανομένη ἡ Ἑλλάδα...

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, πὼς τὸ Βυζάντιον, μετ' τὴ μουσικὴν του, τόσο τὴ θρησκευτικὴν, ὅσο καὶ τὴν ἔγκόσμιαν, γεφυρώνει τὸ ἀρχαϊκὸν τραγοῦδι μετ' τὸ δημοτικόν, τὸ κλέφτικόν τραγοῦδι, συνεχίζοντας εἴσοι ἀδιάσπαστα τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν παράδοσιν. Ἀλλὰ ἐνὸς τῆς Δύσει, εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ποὺ παραλαμβάνοντας ἀπ' τὴν Ἀνατολὴν ἕνα ρεῦμα αὐτῆς τῆς παραδόσεως, ὡθεὶ στὴν ἐξέλιξιν του καὶ τὴν θαυμαστὴν ἀνάπτυξιν, στὴν Ἀνατολὴν, ἀντίθετα, ἡ Ἐκκλησία μετ' οἱς περιορισμένους ἀσκητικὰς ἀρχὰς τῆς, ἀλλὰ καὶ μετ' τὸ σκοτάδι τῆς σκλαβιάς, δὲν μποροῦσε, ἢ καὶ δὲν θέλησε νὰ δώσῃ μίαν παρόμοιον ὄψησιν. Κι' εἴσοι φθάνοντας στὴν ἀπελευθέρωσιν, γίνετοσε πιά κράτος ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον, χωρὶς Μουσικὴν.

Ἄς μὴ μετ' παρεξηγήσομε οἱ ἀναγνώστες μου: Ἡ Ἑλληνικὴ μουσικὴ ἔμενε πάντα, δὲν μπορούσε νὰ σβῆσῃ, εἴτε ὡς βυζαντινὸν μέλος, εἴτε ὡς δημοτικὸν τραγοῦδι, κρατούσῃ—καὶ κρατᾶει—ὅλες τὴς ἀρχαῖες κλίμακες, ὅλες τοὺς ἀρχαίους ρυθμοὺς, ἀλλὰ καὶ σὰν φωνωδία καὶ σὰν ἔγκόσμιον τραγοῦδι ἔμενε ἀνεξέλικτη, ἀναμικτὴ, λιπσοσκή. Τίποτα ἀπ' τὴν μεγάλη ἐξέλιξιν, ἀπ' τὸν πλοῦτον τῆς Εὐρωπαϊκῆς Μουσικῆς δὲν τὴν εἶχε ἀγύξει. Πῶς καὶ ποῦ θὰ μπορούσαμε λοιπὸν νὰ βροῦμε τὸν μεγάλο Ἑλληνα τραγοῦδιστὴν, τὸν ἀνάστιον μετ' οὗς μεγάλους Εὐρωπαϊκοὺς ἀδελφοὺς του, ποὺ κατακτοῦσαν τὸν κόσμον ὅλον μετ' τὴν τέχνην του, τὴν ἴδιαν ἐκείνην ἐποχὴν;

Μετ' τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἔρχονταν στὴν Ἑλλάδα οἱ ἔξνοι καὶ μᾶς φέρνοντες τὴς μουσικὰς καὶ τὰ τραγοῦδιαν τους. Κι' ἔρχεται, πρῶτον αὐτό, τὸ Ἰταλικὸν μελόδραμα. Ὁ Ἕλληνας ἔχοντοσε πιά, ἢ μᾶλλον παρεμειλὸν τὸ δικὸν του τραγοῦδι, ρίχνοντες εἰς ζενικὰς μελωδίας, τραγοῦδον καντάδες, ρομάντσες, ὄριες. Τὸ Ἰταλικὸν Μελόδραμα ποὺ πρωτοῖλε κατὰ τὸ 1837, τοὺς ἔστρεφλαίνει, τοὺς ἐνθουσιάζει. Ὅλοι τραγοῦδοῦν. Κάτι ὑποβόσκει σ' ὅλα αὐτὰ κάτι θὰ ἐξεπταχθῆ ἀπ' ὅλο αὐτό τὸ ἀνακτάσει. Πάντως, σοβαρὸς λόγος γιὰ μίαν μουσικὴν καλλιέργειαν, ἔστω καὶ στοιχειώδη, γιὰ μίαν φωνητικὴν τέχνην, δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ, παρὰ ἀπὸ τὴ στιγμήν ποὺ ἰδρύεται τὸ Ὄρειον Ἀθῆνων, στὸ 1871, κι' ἀπ' τὴ στιγμήν ποὺ γίνονται οἱ πρῶτες ἀπόπειρες ἰδρύσεως ἐνὸς Ἑλληνικοῦ Μελοδράματος— γύρω στὸ 1888—ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸ 1900, ὅταν ἐμφανίζεται ὁ Λαυραγῆσ καὶ, γεμάτος ὄραϊαν ἰδανικὰν, προσφέρει ὅλην του τὴν ὑπάρειν στὸ Ἑλληνικὸν Μελόδραμα. Τότε πιά, ἀρχίζουσαν νὰ φαίνονται στὸ Ἑλληνικὸν μουσικὸν στερεῶμα καὶ οἱ πρῶτοι Ἕλληνες τεχνίτες τοῦ τραγοῦδιοῦ.

Ἡ Ἑλλάδα ἦταν καὶ εἶναι γεμάτη ἀπὸ ὄραϊες φω-

νές και ό "Έλληνας λατρεύει τό τραγούδι. Μήπως δέν τό λέει και τό δημοτικό; "Ήθελα νύμον άμορφος, νύμον και παλληκάρι, νύμονα και τραγουδιστής, δέν βάθει" άλλη χάρη; Ή ά προσθέσω: λατρεύει τήν "Όπερα κι" τσως σ' αυτό να όπάρηκ κάποιος άβασίμως; μέσα μας, βαθείά, σέ κάποια μουσική γνώρι τό ύποκειθήτου μας, ζή ή άρχαία τραγωδία και άντικρύζουμε σάν άντιπαλό της τή σημερινή "Όπερα. Τό σκέφθηκε αυτό κάθε φορά πού μουτυχε να βρισκόμασ ό σ κομποπλημμυρισμένες παραστάσεις, είτε τοδ παληοδ "Έλληνικόδ Μελοδράματος" είτε τής καινούριας μας "Έθνικης Λυρικης Σκηνής. "Άλλά άς μη φεγούμε άπ' τό θέμα. "Ο Λαυράγκας βρήκε λοιπόν βαυμάσιες φωνές για να φτιάξη τό Μελοδράμα του, άλλα κι' έδω ώρθωνόταν ένα μεγάλο έμπόδιο: οι κοινωνικές προλήψεις. Κοπέλλες και κυρίες πού σποοδαζαν τραγούδι στο ώδειον φρικοοσαν στήν Ιδέα να "βγούδν" στο θέατρο, να γίνου "θεατρινες" !... "Επόμενα, ό Λαυράγκας δέν μπορούσε να λογαριάξη πάνω σέ μορφωμένους τραγουδιστές. "Επρεπε να τούς μορφώση ούτός ό ίδιος, παίρνοντάς τους όπου τούς ξετρώπωνε—ώραίες φωνές, σίγουρα, άλλα αυτοοιδιόκτους κανταδόρους, υάλτες κ.λ.

"Άλλά να, ξεπετιέται, στα πρώτα χρόνια τής Ιδρύσεως τοδ Ε. Μ. κιάλας, πριν άπ' τόν Λαυράγκα, ό μεγάλος "Έλληνας τενόρος, ό "Ιωάννης "Αποστόλου, πού τ' όνομά του μένει θρυλικό στος μελοδραματικούς κύκλους, ιδιαίτερα στήν "Ιταλία όπου θριάμβευσε. Φαίνεται ότι εχε μιά έξαισία φωνή, μιά λαμπρή τεχνική, μιά σπουδαία θεατρική τέχνη. "Ο "Αποστόλου εχε πάρει τά πρώτα του μαθήματα άπ' τόν "Άλέξανδρο Κατακουζινό και τόν Ναπολέοντα Λαμπέλη, άλλα τά καλλιτεχνικά του έφόδια, έκτός άπ' τή φωνή του, ήταν πολλό λίγα για να θριαμβώση και να έπιβληθί στήν "Ιταλία. Χρειάσθηκε να τελειοποιήη τις σπουδές του με "Ιταλοδ δασκάλους για να μπορέη να κατακτηή τό "Ιταλικό κοινό όπως τό κατέκτησε. Παράλληλα με τόν "Αποστόλου, όπδ τόν Λαυράγκα πιά, άρχισαν ν' αναφέρονται κι' άλλοι καλλιτέχνες τοδ τραγουδιού. Μικρή κοπέλλα, μαθητριάδα άκόμα, μοναδική χαρά μου ήταν να παρακολουθώ τις παραστάσεις τοδ Μελοδράματος. Ήταν ή περίφημη "Ελένη Βλαχοπούλου—μητέρα τής σημερινής πρωταγωνίστριας τής "Εθνικης Λυρικης Σκηνής—μιά μοναδική δραματική ύψηφωνος, ήταν ό μπάσσοσ Μιχάλης Βλαχοπούλοσ, ήταν ή λετζέρα Κοκκίνη, ήταν ό βαρόντοσ Βακαρέλης, ό άλλος μπάσσοσ, ό Φλωριανός, ό τενόροσ Χατζήλουκάς, ό μεγάλος βαρόντοσ Γιάννης "Αγγελόπουλοσ και ήταν ό άξέγαστοσ εκείνοσ Νίκοσ Μωραϊτήσ... "Αντίδ σκόρπια μέσα άπ' τήσ άναμνήσεσ μου. Πόσο άλλοι !... Μορφωμένοι και αυτοοιδιόκτοι, άλλα όλοι κι' όλες με ώραίες φωνές! Καί, στο μεταξύ, έξω άπ' τήν "Ελλάδα, άντέλλε τό λαμπρό άστρο τοδ "Οδυσσέα Λάππα πού έμελλε να κατακτηή τόν κόσμο. Παράλληλα μιά "Ελληνίδα τραγουδίστρια, κατακτούσε τό Παρίσι: "Η Σπεραντζα Καλό (Καλογεροπούλου). Κι' έπειτα πιά, ξεκίνησαν οι ώραίες "Ελληνικές φωνές, για μιά παγκόσμια ή πανευρωπαϊκή σταδιοδρομία. Μιρέιγ Φλερό, Μαργαριτα Πέρρα, "Ελεν Ντοζιά (Ζυγομαλά), Νίκοσ Μοσχονάσ, "Ελένη Νικολαϊδη, Μαρία Κάλασ (Καλογεροπούλου) κι' άς μη ξεχνάω τήν μεγάλη "Ελληνίδα έρμηνεύτρια τοδ ληνη, τήν "Αλέξανδρα Τριάντη. Σίγουρα δέν τούς θυμάμαι όλους αυτή τή στιγμή, ούτε, άλλωστε, σκεπώδ ν' άπαριθμήσω

όνόματα σ' αυτές τις γραμμές, γιατί τότε θάπρεπε να στραφώ και στήν «τρίτη γενεά», τούς νέουσ πού δοκιμάζουδ τώρα τα πρώτα τους φτερουγίσματα, άλλοσ στήν "Ιταλία—σάν τόν Νίκο Ζαχαρίου και τόν "Εγκολφόπουλο—άλλοσ στήν "Αμερική—Βίλμα Γεωργίου—άλλοι κι' άλλες στή Γερμανία, στή Αυστρία, στή Γαλλία, στήν "Αγγλία... Κι' άς μην παραβλέψουμε κι' αυτούσ πού μένουδ στον τόπο, προσφέροντάς μας τις ώραίες τους φωνές και τήν τέχνη τους—όπως τήν πήραν άπ' τούς δασκάλους τους.

Κι' έδώ φθάνω στον κύριο σκοπό μου. Είναι κανείς άπ' όλους αυτούδ πού άνοφερω παρατόνω—ή πού παραλείπω—πραγματικά "Ελληνας τραγουδιστής; "Ισως ή έρώτηση να φαίνεται κάπως παράξενη. "Ελληνες είναι πραγματικά, μόνο άπό τήν καταγωγή τους, "Ελληνες είναι σίγουρα στήν ψυχή τους, τσως και στον χαρακτήρα τους, άλλα "Ελληνική τέχνη δέν κάνουν. "Η γλώσσα είναι άλληλένθετη με τό τραγούδι και κανένας τους δέν τραγουδάει "Ελληνικά κι' ούτε θά μπορούσε να τραγουδήση «σωστά», πραγματικά, "Ελληνικά, Κι' ούτε κανέναν τους κατέκτησε τις έπιτυχίες του με τή μόρφωση πού πήρε στήν "Ελλάδα. "Όλοι, ή μορφώθηκαν άπειθείας, άπ' τήν άρχή, στο "Εξωτερικό, ή τελειοποιήθηκαν με ζένους δασκάλους. Και τά ελαττώματα ή τά μειονεκτήματα πού όποχερώθηκαν να διορθώσουδ έξω, φείλιονταν στή νόθο Σχολή πού άκούθησαν έδω, στήν "Ελλάδα. Και τή λέω «νόθος» γιατί δέν μπορούσε άκόμη να ζενιτώθηκαν άπό πάνω μας τήν ζενική έπίδραση, πού σάν κύμα πλημμύριοσ τήν "Ελλάδα, εύθύσ μετά τήν άπελευθέρωση, όταν μάς πρωτοήλθαν οι ζένοι θίασοι, "Ιταλικοί και Γαλλικοί, όταν άπότομα, αφίνοντάσ τό δημοτικό τραγούδι, ριχνόμασταν στις όριες, στις ρομάντες, στις κανονιστέτες, όταν, όπως ήταν έπόμενα και φυσικό—για τότε—μετακαλούσαμε ζένους δασκάλους και καθηγητές. "Η έπίδραση αυτή—σωστή ζενομανία—έμεινε και μένει άκόμα, έλαττωμένη, βέβαια, ως τα σήμερα: "Εχουμε περιήγουμεσ παιδαγωγούσ τραγουδιού πού όμως, είτε έπειδή έσποοδασαν στήν Ερώπη, είτε έδω με ζένους δασκάλους, δέν σκέφθηκαν καν να δημιουργήσουδ μιά "Ελληνική Σχολή Τραγουδιού, να «τοποθετήσουδ» τις φωνές πάνω στή μητρική γλώσσα τών μαθητών τους, τή γλώσσα πού μιλούδ, πού είναι φτιαγμένο τό λαρούγυ τους, κι' όλα τους τά φωνητικά όργανα. "Απ' τό πρώτο του μαθήμα ό μαθητής τοδ τραγουδιού, όφείλει να ξεχάση τή γλώσσα του και να «τοποθετήση» τή φωνή του πάνω σέ κλειστά φωνημένα και διεφθόγγους, σέ λαρυγγώδη ή έρρινα σύμφωνα, πρμά πού εχει γι' άποτελεσμα τή διαστρέβλωση τής φωνής. Μονάχα εκείνοσ πού έμαθε να τραγουδά σωστά στή γλώσσα του, χρησιμοποιόντας τά φωνητικά του όργανα για τή γλώσσα πού είναι φτιαγμένα, μπορεί έπειτα να τραγουδήση άβίαστα και σέ μιά ζένη γλώσσα. "Άλλά τή τεχνική του, στή δική του γλώσσα να βασισή.

Και οι μέν "Ελληνες τραγουδιστές τοδ "Εξωτερικού, μπορούσαμε, με περισσότερο ή λιγώτερο κόπο, να διορθώσουδ τα μειονεκτήματά τους. Τό τραγικό είναι ότι τό κακό συνεχίζεται έδω, στον τόπο, στή Λυρική Σκηνή μας, στα ρεσιτάλ... Κι' έτσι καταντάει, πραγματικοί "Ελληνες τραγουδιστές να είναι μονάχα οι τραγουδιστές τοδ έλαφροδ τραγουδιού, όσοι τουλάχιστον δέν προσβλήθηκαν άπ' τό μικρόβιο τής «νόθου» Σχολής.